

АДАБИЁТШУНОСЛИК ВА
ТАРЖИМАШУНОСЛИКНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ: АДАБИЙ
ЖАРАЁН, ҚИЁСИЙ АДАБИЁТШУНОСЛИК,
УСЛУБШУНОСЛИК ВА
ТИЛШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ

халқаро илмий-амалий анжуман материаллари

ТЎПЛАМИ

2022 йил 4 октябрь

<https://buxdu.uz>

Бухоро

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлиги
Бухоро давлат университети**

**АДАБИЁТШУНОСЛИК ВА ТАРЖИМАШУНОСЛИКНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ: АДАБИЙ ЖАРАЁН, ҚИЁСИЙ
АДАБИЁТШУНОСЛИК, УСЛУБШУНОСЛИК ВА ТИЛШУНОСЛИК
МАСАЛАЛАРИ**

**Халқаро миқёсидаги илмий-амалий анжуман
материаллари
ТЎПЛАМИ**

Бухоро - 2022

"scoundrel": rat, bull, monkey, ass, pig.

Quite often there are also nominations with a "hidden" expression, "contained in a real value

words" [2, p. 131], which is possessed by argotic units denoting traditional criminal specialties and reflecting the hierarchy in the criminal environment: fence (buyer of stolen goods) [7, p. 247], stoolie (informer) [Ibidem, p. 623], jail bird (recidivist) [8, p. 2753]. Thus, the implementation of the expressive function of English slang in detective literature is feature of this genre, which determines the specificity of the lexical funds. The purpose of including English slang in fiction is to fulfill various stylistic tasks revealing the author's intention. Use of argotisms in the novels of J. H. Chase is not an end in itself, they are harmoniously combined with common vocabulary. Using argo, J. H. Chase believably describes the underworld, conveys the characters of the main characters, their thoughts and the senses. In this regard, it can be argued that slang can serve as a means of enriching the language of a work of art with its expressiveness.

List of references:

1. Galperin I. R. Essays on the style of the English language. M.: Ed. lit. to foreign yaz., 1958. 459 p.
2. Chemist VV Poetics of the Low, or Common Speech as a Cultural Phenomenon. St. Petersburg: Faculty of Philology St. Petersburg State University, 2000. 272 p.
3. Khomyakov V. A. Features of English expressive vernacular. Vologda: VGPI, 1974. 104 p.
4. Yachmeneva S. P. Functions of argotisms in a literary text: diachronic aspect: author. diss. ... cand. philol. Sciences.
5. Chase J. H. An Ear to the Ground. M.: Iris-Press, 2008. 288 p.
6. Chase J. H. No Orchids for Miss Blandish
7. Dalzell T., Victor T. The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English. Routledge, 2007. 740 p.
8. Partridge E. The Routledge Dictionary of Historical Slang. Taylor and Francis, 2006. 6031 p.
9. Spears A. Richard. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. McGraw-Hill, 2000. 576 p.

NUTQ VA MULOQOTDA GENDER FARQNING TA'SIR OMILLARI

G.P.Nazarova

Ingliz adabiyotshunosligi kafedrası katta o'qituvchisi, (PhD)
gulbahorazarova826gmail.com

Ma'lumki, kundalik hayotimizning nutq va muloqot jarayonida tildan foydalanishdagi gender farqning ta'sirini o'rganish ayni paytda keng tarqalgan tadqiqot mavzularidan biriga aylandi. Til va gender farqning ta'sir munosabati 1970-yillarning boshidan boshlab sotsiolingvistikaning asosiy masalalaridan biriga aylandi. Ushbu sohada olib borilgan tadqiqotlar muloqot jarayonida erkak va ayol nutqi o'rtasida lug'at, ohang, sintaktik tuzilish va so'zlashuv uslubida farqlanishini dalillangan.

Lakoff R, Tanin D, Kameron M kabi taniqli tilshunoslar sotsiolingvistika tadqiqotlari nuqtai nazaridan o'z tadqiqotlarida talaffuz, intonatsiya, lug'at va nutq uslubidagi gender farqlarni o'rganib, bu farqlarning kelib chiqish omillarini hamda ushbu omillarning o'zgarish sabablarini tahlil qilgan. Lakoff va Tanin til va gender farq munosabatini o'rganish xususidagi qarashlarini quyidagi to'rt yondashuvga asoslanib ifoda etgan: 1. "Defitsit" 2. "Dominantlik" 3. "Farq" 4. "Diskursiv". Nutq va muloqotda gender farqni o'rgaishdagi to'rt yodashuvda "Defisit", "Domiantlik" va "Farq" yodashuvlari jinsning fiziologik ustunligida bilinsa, "Diskursiv" yondashuv muloqotdagi gender farq tilning madaniy doirada o'zgarishi ta'sirini o'rganadi.

Lakoff "defisit" yondashuvga asoslanib, erkaklarning nutqi kuchliroq, yanada obro'li va

jamiyatda ko'proq ma'qullangan nutq ekanligi, ayollar nutqi esa ularning nafaqat tilda, balki va hatti-harakatlarida ham o'zlarini "xonim" lardek tutishi hamda jamiyatda ayollarning "kuchli" bo'lishni istisno qilinganligi sababli erkaklarga nisbatan kuchsiz nutq egalari ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, "noaniqlik, ishonchsizlik va haddan tashqari hurmat yoki xushmuomalalikni ifodalovchi" xususiyatlari bilan ayollarning nutq uslubi erkaklar nutqidan ajratib turadi.

Nutq va muloqotda gender farq "Dominantlik" yondashuviga asoslanib o'rganilganda, jamiyatdagi erkaklarning "hukmronlik" xususiyati aynan nutqda ham "dominantlik" xususiyatini keltirib chiqaradi. Lakoff o'zining "Til va ayolning undagi o'rni" (*Language and Woman's Place*, 1975) asarida ushbu yondashuvga asoslangan tadqiqot natijalari "yakuniy so'z sifatida emas, balki keyingi tadqiqotlar uchun vosita sifatida" taqdim etdi. Talbot esa bu yondashuvni "patriarxal ijtimoiy tuzumning ko'rinishlari" sifatida tanqid qilib, bu yondashuvni "Farq" yondashuvi bilan bir qatorda qo'yish mumkin degan xulosaga keldi.

Nutq va muloqotda gender farqni o'rganisdagi uchinchil yondashuv "Farq" yondashuvi bo'lin, uni Tannen o'z tadqiqotlarida ommalashtirdi. Ushbu yondashuv Tannen fikricha, ayol va erkak nutqi quyidagi qarama-qarshi xususiyatlarda farqlanadi:

1. Status ↔ Qo'llab-quvvatlash
2. Mustaqillik ↔ Tobelik
3. Maslahat ↔ Tushunish
4. Axborotni to'g'ri qabul qilish ↔ His-tuyg'ularga berilish
5. Buyruq ↔ Taklif
6. Mojaro ↔ Kompromis (kelishuv)

Yuqoridagi xususiyatlarni tahlil qiladigan bo'lsak, erkaklar nutqida jamiyatda tutgan o'rining ta'sirini ko'rish mumkin. Ya'ni, ayollar muloqotga kirishganda tinglovchi tomonidan olib borilayotgan muloqotni qo'llab-quvvatlashga muhtojligi seziladi va shu orqali ayol nutqini davom ettirishga ko'maklashgan bo'ladi. Erkaklar esa muloqot davomida ayollarga nisbatan dadilroq va o'ziga ishonchi ko'proq ekanligi kuzatiladi. Erkaklar nutqida buyruq ohangi, ayollarda esa taklif berish ohagini sezish mumkin. Muloqot davomida erkaklarda mojaroga kirishishga moyillik sezilsa, ayollar kelishuvga va har qanday vaziyatda ham bitim tuzishga tayyorlik ohangini ko'rish mumkin.

Til va gender tadqiqotlarining "Diskursiv" yondashuviga asoslangan o'rgaishlar natijasi tilshunos Debora Kameronning izlanishlari diqqatga loyiqdir. Uning fikricha, gender stereotiplar iqtisodiy vaziyatlarning o'zgarishi asosida paydo bo'ladi. Tilshunos patriarxiyaga xos bo'lgan kuch tuzilmalari shu kuch bilan izohlanadigan gender hatti-harakatlarini yaratishini va patriarxal mafkuraning muloqotga qanchalik ta'sir qilishini ta'kidlaydi va "Diskursiv" yondashuv til va gender farqni o'rganishda sotsiologik omillar hisobga olinishi muhimligini ta'kidlaydi.

Muloqotda gender farqlari o'rganish jarayonida tilning eng faol elementi so'zlar bo'lganligi sababli, erkaklar va ayollar nutqidagi farq so'z tanlovida ham ko'rinadi. Bu borada Lakoffning ayollarning so'z boyligi erkaklardan ustun turishini ta'kidlovchi fikr e'toborni tortadi. Tilshunosning ta'kidlashicha, jamiyatda ayollar erkaklar kam vaqtini sarflaydigan faoliyatlar, masalan, xarid qilish, sovg'a tanlash kabilarga ko'proq vaqt sarflaydi. Sovg'a tanlaganda yoki kiyim xarid qilganda ayollar rangga ko'proq e'tibor berishadi va erkaklar lug'at boyligida bo'lmagan ranglar aynan ayollar nutqida kuzatiladi. Masalan, ingliz tilidagi rang bildiruvchi so'zlar tizimida *azure* - moviy ko'k, *mauve* - siyoh rang, *aquamarine* - ko'k-yashil kabi ranglar erkaklarga tushunarsiz bo'lishi aniq. Yoki, ingliz tilidagi sifatlar qatoridagi *adorable*, *charming*, *lovely*, *fantastic*, *heavenly* kabi sifatlar erkaklar nutqida kam uchraydi.

Tadqiqotchilar Ning va Day erkak va ayollar suhbat mavzusini tanlashda ham farqlanishini aniqlagan. Masalan, erkaklar ko'p hollarda siyosat va iqtisod mavzusi tanlashsa, ayollar oila va ta'limga oid mavzularda suhbatni Afzal ko'rishadi. Albatta, bunga ayollarning oila va farzand tarbiyasi bilan erkaklarga nisbatan ko'proq mashg'ul bo'lishlari sabab qilib ko'rsatilgan. Tilshunos Karlsson ayol va erkak nutqida ishlatiladigan so'zlar quyidagicha tasniflaydi:

Erkaklar nutqida ishlatiladigan so'zlar	Ayollar nutqida ishlatiladigan so'zlar
Taboo so'zlar: God damn it!	Kuchaytiruvchilar: so, such
Buyruq gaplar: "Hand me the sport magazine by the sofa!"	Kirish so'zlar: I think, you know, I really, I mean, I suppose
Muloqotni boshqarish uchun strategiyalar	Ajratilgan so'roq gaplar: You didn't- did you?
Qisqa javoblar: yeah, mhm, right	Qisqa javoblar: yeah, mhm, right

Xulosa qilib shuni aytish joizki, hech bir tilning o'zida farq bo'lishi mumkin emas. Ammo odamlar tildan shaxsiy yoki ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiruvchi muayyan maqsadga erishish uchun foydalanishlari va ijtimoiy muhit tufayli tildan foydalanishning cheklanishi asosan gender farqini keltirib chiqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cameron, D. Gender and Language Ideologies. Oxford: Blackwell. 2003
2. Karlsson, S. Gender- related Differences in Language Use. 2007
3. Lakoff, R. Language and Woman's Place. *Language in Society*, 2(1), 45-80. New York: Harper and Row. 1975
4. Tannen, D. You just don't understand: Women and men in conversation. New York: Ballantine. 1990
5. Ning, H., & Dai, X. On Gender Difference in English Language and Its Causes. *Asian Social Science*, 6(2), 2010. 126-130.

МУСТАМЛАКАЧИЛИК ДАВРИДА ЎЗБЕК АДАБИЙ ТИЛИНИНГ МЕЪЁРЛАШТИРИЛИШИ

Сафаров Фируз Сулаймонович

Бухоро давлат университети ўзбек тилшунослиги кафедраси докторанти

1sfs2012@mail.ru

Шўро тузумида давлат сиёсати ва унга мос равишда тил сиёсатининг ботиний мақсади халқларнинг ўзию тилини яқинлаштириш никоби остида руслаштириш бўлганидан миллий адабий тилларни меъёрлаштиришда олимлар хукмрон халқ тилининг хусусиятини асос қилиб олишга мажбур бўлди. Ушбу талабга риоя қилмаган олимлар таҳқирланди, каттиқ жазоланди [5, 24-б.]. Масалан туркийшунос олим акад. К. К. Юдахин кирғиз ва рус тиллари орасида ўхшашликдан кўра фарқ кўп деган фикри учун майда буржуа миллатчиси деб бадарға қилинади [10, 9-б.]. Ҳолбуки олимнинг фикри 19-асрдаёқ тилшуносликда туркий тиллар морфологик тузилиши жиҳатдан агглютинатив, славян тиллари флектив хусусиятга эгаллиги ҳақидаги назарий фикрга ҳамоҳанг эди.

Мазкур тил сиёсати изчил амалга оширилганидан кўпчилик тилшунос миллий руҳдан маҳрум бўлиб ғайриилмий йўл тутишга мажбур бўлади. Ўзбек тилшунослигида ҳам кўп ҳолда шундай бўлганини кўрамиз. Аниқроқ айтганда меъёрлаштириш тилнинг структур хусусияти (мазмуний тартиботи)га путур етказмай унинг барқарорлигини таъминлашга кўмаклашуви даркор деган та-лабга риоя қилинмайди. Шу боис меъёрлаштириш кўп жиҳатдан тўғри амалга оширилган деб бўлмайди [5, 24-б.]. Далилларга мурожаат қилайлик.

Кирилл ёзуви асосида тузилган ўзбек алифбосига ўзбек тилига хос бўлмаган *е, ё, ю, я, ц* ҳарфлари, юмшатиш белгиси (*ь*) киритилди. Тилимизда мавжуд бурун товуши (*нг*) учун эса алоҳида ҳарф белгиланмади.

Бу даврда кишилар исми, фамилияси, ота исми ҳам паспорт ва гувоҳномаларда рус тилига мослаштириб хато ёзилди. Натижада *Ахмед, Диляром, Ибрагимов, Джумаев, Махмудович, Гулямович* каби исм, фамилия, ота исмлари пайдо бўлди.

Ўзбек адабий тили лексикасини бойитишда ўзбек тилининг ички имкониятидан эмас,